
Dr. Jordán Gyula*

A kínai-tajvani viszony egyes kérdései

A szárazföldi Kína, vagyis a Kínai Népköztársaság és a tajvani Kínai Köztársaság viszonya az élet szinte minden területét érinti, és számos problémával terhelt. Ezek közül az egyik a hivatalos kínai megnyilvánulások azon állítása, hogy Tajvan az ősidők óta Kínához tartozik. Például egy 1993-ban megjelentetett kormányzati „fehér könyv”⁷ egyrészt arra hivatkozik, hogy több mint 1700 évvel ezelőtt kínai földrajzi feljegyzések már említik Tajvan akkori nevét (a megjelölés nem biztos, hogy Tajvanra utal), másrészt arra, hogy a Kr.u. 3. és 4. században kínai expedíciók keresték fel a szigetet. Most ne ironizáljunk azon, hogy egy térképen való feltüntetés vagy egy expedíció mennyiben teremt jogalapot egy terület hovatartozására, nézzünk inkább néhány tényt.

A korai időkben a birodalom Észak-Kína egy részét ölelte fel, amelyhez Tajvan túl messze volt. Mindenekelőtt azonban Tajvanra csak a 12-13. században kezdtek kínaiak betelepülni, ezt megelőzően a 9. századtól a most Tajvanhoz tartozó Pescadores-(Penghu) szigetekre. A későbbi évszázadokban is – elsősorban a kalózkodás veszélye miatt – tiltották a Tajvanra való kivándorlást, törvénysértésnek számított oda emigrálni. Indokolt utalni a hagyományos kínai ön- és világképre és kulturális felfogásra. A kínai civilizáció tradicionális felfogását az univerzalitás és a felsőbbrendűség jellemezte, azaz a magát tekintette „a” civilizációnak, amelyen kívül csak barbárok léteznek. A kínai kulturális felsőbbrendűséget vitathatatlanak és magától értetődőnek tekintették, amelyhez természetes módon kapcsolódott a faji különbözőség és a xenofóbia érzése. Ez a felfogás elutasította a világban formálisan egyenlő államok létezését. A tajvani problémához mindez úgy kapcsolódik, hogy mivel ott

* *A szerző az ELTE Bölcsészettudományi Karának egyetemi docense*

7 The Taiwan Question and Reunification of China. Taiwan Affairs Office and Information Office State Council August, Beijing, 1993.

nem éltek kínaiak, e magasabb rendű civilizáció hordozói, így nem is tartozhatott a birodalomhoz. De vazallus, adófizető területe sem volt, mert a többnyire fejedelmek által lakott szigettől, ahol központi hatalom sem létezett, aligha lehetett volna adót behajtani. A kínai birodalom szuverenitásfelfogása is az említett kultúrafelfogáshoz kapcsolódott, és csak a nyugati hatásra, a 19. század második felétől helyezkedett fokozatosan területi alapra, a határok fontosságának elismerésére. Végül az sem mellékes, hogy Kína alapvetően kontinentális birodalom, ahol hosszú időszakokon át tiltották a tengethajózást, például 1387-ben még a Pescadores-szigetekről is mindenkit hazaparancsoltak.

Tajvan a birodalomba való betagozódásának kérdéséhez röviden ki kell térni ennek folyamatára.⁸ A spanyolok és a portugálok után a hollandok különösen a 17. század elejétől kezdtek élni érdeklődni a kínai kereskedelem iránt. 1622-ben a Pescadores szigeteken rendezkedtek be, de a kínai túlerő hatására beleegyeztek, hogy onnan eltávoznak, és az udvar által ajánlott, nem a birodalomhoz tartozó területre, vagyis Tajvanra távoznak. A hollandok 1624-től 1662-ig birtokolták gyarmatként Tajvan jelentős részét. Ezalatt Kínában dinasztiaaváltás történt, a Ming-dinasztiát (1368-1644) megdöntötték a mandzsuk, létrehozva a Csing dinasztiát (1644-1911). 1662-ben egy Ming-lojalista, *Cseng Cseng-kung* (aki Európában Koxingaként ismert) foglalta el Tajvant, először hozva ott létre egy kínai típusú adminisztrációt. A Csingeket érthető módon irritálta egy velük szembenálló hatalom léte, ezért megfelelő előkészületek után 1683-ban elfoglalták.

Meglepésre az udvar eredeti elképzelése az volt, hogy kiüritik, és magára hagyják a szigetet, végül azonban a megtartása mellett döntöttek. Az emellett elhangzó érveket érdemes felidézni, mert jórészt ma is helytállóak: stratégiai jelentőségű (több tengerparti tartomány védelméhez hozzájárul, ott kisebb helyőrség kell), gazdasági érték (termékeny föld, természeti kincsek), mások kezére kerülne (és egyébként sem lehetne teljesen kiüriteni). Tehát megtartották, a

8 Az egész anyaghoz – bőveges további hivatkozásokkal – ld. Jordán Gyula: Tajvan története, Kossuth Kiadó, 2005.

birodalom része lett, de perifériaként kezelték: korlátozták hosszú időn át a bevándorlást, kevés figyelmet fordítottak rá, fejlesztését elhanyagolták. Gazdaságilag volt jelentősége, főleg Japánba és a szárazföldre exportáltak szarvasbőrt, rizst, cukrot, egyes kézműipari termékeket.

A 19. század második felétől – a Kínába való behatolásukkal párhuzamosan – megnőtt a nyugati hatalmak és Japán érdeklődése Tajvan iránt. Ez meggyőzte a Csing-udvart Tajvan jelentőségét és fejlesztésének szükségességét illetően. Az 1880-as évek közepétől erőteljes fejlődést indítottak el: kikötőket korszerűsítettek, fejlesztették a hajózást, vasutat, távíróvonalakat építettek stb., és 1885-ben önálló tartománnyá tették. Fejlődése érzékeltetésére egyetlen adat: 1894-ben egész Kínában 319 mérföld vasútvonal volt, és ebből 62 mérföld Tajvanon. A folyamatot megszakította az 1894-95-ös japán-kínai háború, mert a háborút lezáró simonoszeki békében az udvar átengedte Tajvant a japánoknak, és hazaparancsolta onnan a katonákat és a hivatalnokokat. A tajvaniakat ez mélységesen felháborította, fegyverrel szállnak szembe az érkező japánokkal. Emellett 1895 májusában kikiáltották Tajvan Köztársaságot (Ázsia első köztársasága volt), amellyel kapcsolatban ugyan hangsúlyozták, hogy nem dinasztiaellenes, nem szeparatista aktus, a kényszerhelyzet szülte, ugyanakkor voltak az utóbbi felé mutató vonásai. Úgy érezték, a kínai császár magukra hagyta őket, könnyedén áldozatul vetve a szigetet a „törpéknek” csúfolt japánoknak. Mindezek miatt megjelent a tajvani öntudat és hazaszeretet, nacionalizmus, felmerült az önálló nemzetté fejlődés gondolata.

A második világháború végéig tartó 50 éves japán gyarmati uralom következett. Ezalatt gyarmati típusú modernizáció zajlott le Tajvanon, ami a szárazföldétől alapvetően eltérő fejlődési utat jelentett, a társadalom más tapasztalataival. Vonatkozott ez mindenekelőtt egy jól szervezett, hatékony, kevésbé korrupt adminisztráció kiépítésére, a törvényi rend megteremtésére. A japánok modernizálták a mezőgazdaságot, az infrastruktúrát, fejlesztették az oktatást, az egészségügyet, egyes iparágakat. A japánokat természetesen nem önmagában Tajvan fejlesztésének szándéka motiválta, hanem az hogy felmérték: a terület

eredeti állapotában nem felel meg céljaiknak. Érdekeséggként megjegyzném, hogy a Kínai Kommunista Párt az 1920-1930-as években a tajvaniakat külön nemzetiségként kezelte, és Tajvan függetlenségét követelte a gyarmati felszabadítás jegyében.

Az 1943-as kairói egyezmény értelmében Tajvan a japán kapituláció után visszakerült a Kuomintang Kína szuverenitása alá. Nagy örömmel, felszabadítóként fogadták a kínai csapatokat, az új hatalom azonban nagyon hamar méltatlannak bizonyult az öröme és a bizalomra. Képviselői gyarmatosítóként viselkedtek, a tajvaniakat kollaboránsokként kezelték, magukkal hozták a szárazföldön eluralkodott korrupciót, visszaéléseket. Ezeknek volt a következménye, hogy 1947. február 28-án már lázadás tört ki, amelyet véres kegyetlenséggel, közel 30 ezer áldozat árán vertek le. Ilyen előzmények után vonult vissza Tajvanra a kommunistákkal vívott polgárháborúban vereséget szenvedett Kuomintang-hatalom.

A háború utáni rövid időszakot leszámítva tehát Tajvan már több mint száz éve Kínától elkülönítve él. Az etnikai azonosság, a közös kulturális gyökerek ellenére ez a hosszú idő nem múlt el nyomtalanul. Most nem elsősorban a két gazdaság eltérő teljesítményére gondolok, nem arra, hogy az alig jobb indulási feltételek ellenére (Tajvan javára) az 1980-as évekre az egy főre eső GDP mutatójában körülbelül 15-17-szeres különbség alakult ki. A Tajvanon követett gazdaságfejlesztési stratégia tehát sokkal hatékonyabbnak, eredményesebbnek bizonyult. (A Kínai Népköztársaság csak az 1978-at követő reform és nyitás időszakában kezdte ledolgozni hátrányát, kísértetiesen azonos módszerekkel és stratégiával, mint amelyek Tajvan sikeréhez vezettek.)

A hosszú ideje tartó elkülönülés eltérő és összetett identitást alakított ki a tajvaniaknál. Míg kulturálisan kínaiak, politikai szempontból egyre inkább tajvaniak, a tajvani nacionalizmus válik meghatározóvá, és már régen Tajvant tekintik hazájuknak. Vagyis a kettős (kínai-tajvani) identitástól egyre inkább a tajvani felé fordulnak, amelynek ösztönzést adnak a gazdasági sikereik feletti jogos büszkeség, a demokrácia meghonosításában elért eredményeik, és erősítik azt a Peking részéről visszatérően elhangzó fenyegetések.

A dióhéjban elvégzett történeti áttekintés után térjünk rá a két országrész viszonyának és az egyesülésnek a problémájára. Mint ismeretes, Kína „lázadó tartománynak” tekinti Tajvant, nem ismeri el az ottani Kínai Köztársaságot és kormányát, utóbbit csak „kínai hatóságként” emlegeti. A problémát belügynek tekinti, fenntartja magának a jogot a fegyveres erőszak alkalmazására, ha úgy ítéli meg, hogy Tajvan a függetlenség felé tesz lépéseket. Az egyesülés megoldására a Hongkong és Makaó esetében szerinte sikeresen bevált „egy ország, két rendszer” formulát javasolja. Ennek elfogadása esetén nemcsak az ottani társadalmi-gazdasági rend maradhatna fenn, nemcsak a vezetői kerülhetnének Pekingben magas pozíciókba, hanem még saját fegyveres erejét is megőrizhetné. *Csang Kaj-sek* alatt a Kínai Köztársaság is azt az álláspontot képviselte, hogy csak egy Kína létezik, és – legalábbis elvileg és deklaráltnan – a feladat ennek felszabadítása a kommunisták uralma alól. *Csang Kaj-sek* halálát (1975) követően ettől lassan eltávolodtak, és 1991-ben hivatalosan is lemondtak erről, elismerve, hogy két önálló terület létezik, két önálló kormány alatt. Kiindulásul azt az álláspontot fogadták el, hogy Tajvan Kína része, de nem része a Kínai Népköztársaságnak, amely soha egyetlen pillanatig sem gyakorolt hatalmat felette. Tajvan tehát egy történelmi, etnikai, kulturális ismérvekkel leírható Kína része, együtt a szárazföldi Kínával, amely tehát nem azonos a mai pekingi hatalommal.

Tajvanon 1990-ben megfogalmazták az egyesülés feltételeit, amelyek lényegében ma is érvényben vannak: politikai demokratizálás menjen végbe Kínában, Peking mondjon le az erőszakkal való fenyegetésről, ne akadályozza Tajvan nemzetközi kapcsolatait. 1990-1991-ben három tagból álló intézményi szervezetet hoztak létre: Nemzeti Egyesítési Tanács (National Unification Council – NUC, 1990. szeptember), Szárazföldi Ügyek Tanácsa (Mainland Affairs Council, 1991. február), Szorosközi Cserealapítvány (Straits Exchange Foundation – SEF, 1991. február. Ez egy hangsúlyozottan nemhivatalos szervezet volt.) A NUC 1991-ben irányelveket dolgozott ki a békés, demokratikus egyesítésre, három szakaszban. Rövid távon a SEF felvinné a kapcsolatot a hasonló jellegű szárazföldi szervezettel, azzal a céllal,

hogy csökkenjen az ellenségeskedés és tartsák egymást tiszteletben a nemzetközi közösségben. (1971 óta, amikor a Kínai Köztársaság kiszorult az ENSZ-ből, fokozatosan csökkent a vele diplomáciai kapcsolatban álló országok száma, mára 26-ra.) Középtávon hivatalos kapcsolatfelvételre kerülne sor az egyenlőség alapján, közös fejlesztéseket hajtanának végre a délkeleti tengerpartnál, hivatalos látogatásokra kerülne sor. Végül hosszú távon konzultatív testület alakulna az egyesülésre, amely a demokrácia, a szabadság, a fegyveres erők nacionalizálása elveinek figyelembe vételével vitatná meg az alapvető kérdéseket, kidolgozna egy alkotmányos rendszert egy egységes, demokratikus és virágzó Kína létrehozására. Mindebből világos, hogy a javaslat a kommunista rendszer feladásához kötötte az egyesülést. A folyamat betetőzése volt az említett 1991. május elseji bejelentés, hogy véget ért „a kommunista lázadás elfojtására való mozgósítás időszaka”, azaz Tajvan elvetette a fegyveres erő alkalmazását, és elismerte a szárazföldi hatalmat.

A fenti lépésekre reagálva 1991 decemberében Peking is a kapcsolatok céljára létrehozott egy szintén nemhivatalos szervezet: ez az egyesület a Tajvani-szoroson Keresztüli Kapcsolatokra (Association for Relations Across the Taiwan Straits – ARATS). A két nemhivatalos szerv előkészületek után történelminek nevezett találkozót tartott 1993. áprilisban Szingapúrban. A jelentőségét nem az ott aláírt kevésbé fontos egyezmények, hanem önmagában a találkozó ténye adta. A találkozót követően, 1993 augusztusában tette közzé Kína az előadásom elején említett „fehér könyvet”, amely az ország megosztottságáért a fő felelősséget az Egyesült Államokra hárította. Az egyesülésre vonatkozó korábbi ajánlatok megismétlése mellett újra leszögezte, hogy belügről van szó, amelynek megoldására fenntartotta a katonai erőszak alkalmazásának lehetőségét. Határozottan és keményen elutasította Tajvan nemzetközi szervezetekben való részvételének minden lehetőségét, és egészében világossá tette, hogy semmilyen vonatkozásban nem ismeri el egyenlő partnereként a tajvani kormányt.

1995. január végén *Csiang Ce-min* pártfőtitkár egy nyolcpontos javaslatot terjesztett elő a fokozatos és békés egyesítésre. A javasla-

tok nem tartalmaztak új elemeket, az viszont mindenképpen eltért a korábbiaktól, hogy a tajvaniakat lényegében egyenlő félként kezelte, amikor kijelentette: „E politikai megbeszélések elnevezése, helye és formája tekintetében bizonyára mindkét fél számára elfogadható megoldást lehet találni, feltéve, hogy a konzultációk, mint egyenlő tárgyalópartnerek között mihamarabb létrejönnek.” A bizonyos átértékelést és megegyezésre törekvést tükröző beszédre *Li Teng-huj* tajvani elnök is mérsékelt hangvétellel reagált.

Az enyhült légkörben rendkívüli meglepetésként érte az egész világot, hogy 1995. júniusában Peking hisztérikus hangvételő propaganda-hadjáratba kezdett Tajvan ügyében, ami júliusban a Tajvan közelében végrehajtott rakétakísérletekbe és nagyszabású hadgyakorlatokba torkollott, összefegyvernemi részvétellel, partraszállási és hídfőépítési gyakorlattal. A fordulat ürügyeül az szolgált, hogy Li Teng-huj elnök – hangsúlyozottan magánemberként – beutazási vízumot kapott az Egyesült Államokba, hogy meglátogathassa egykori egyetemét. Peking ebben Tajvan nemzetközi szerepének növekedését és függetlenségre való törekvésének újabb jelét vélte felfedezni. Az ürügy jelleget még egyértelműbbé tette, hogy 1996 márciusában hasonló intenzitású hadgyakorlatokra és rakétakísérletekre került sor azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy befolyásolják a márciusi tajvani elnökválasztás eredményét. Erre az külön is ösztönözte őket, hogy az egész kínai történelem során ekkor került először sor közvetlen elnökválasztásra, és a pekingi vezetők tudták, hogy az így hivatalba kerülő elnöknek sokkal erősebb lesz a legitimitációja és a tekintélye. A kedvezőtlen nemzetközi visszhang mellett Peking politikai kudarcot is szenvedett, hiszen – részben a támadásoknak is köszönhetően – Li Teng-hujt biztos többséggel újraválasztották.

1997 szeptemberében a XV. pártkongresszuson Csiang Ce-min ismét békülékeny hangot ütött meg, újakezdődtek a nemhivatalos tárgyalások, Sanghajban sor került a második találkozóra (1998. október), amelyet követően a SEF elnökét maga Csiang is fogadta. A kapcsolatoknak ez az oszcilláló sémája azóta is fennmaradt. Tajvanon erősödött a „két Kína” felfogás és a tajvani identitás, miközben a szárazföldi oldalról több száz rakéta fenyegeti a szigetet. Annak

ellenére, hogy a kommunista vezetők állandóan azt hangoztatják, hogy „kínai ne lőjön kínaira”, meg hogy ezek csak a „szeparatisták” ellen irányulnak. (Ezek úgy látszik annyira különleges rakéták, hogy válogatva képesek ölni.) 2005 tavaszán a kínai parlament Tajvannal kapcsolatban szeparatizmus elleni törvényt fogadott el, és a kínaiak nagyon indignálódva fogadták, hogy a világon mindenki a katonai fenyegetést tartalmazó egyetlen pontra figyelt és reagált, nem a többi pont csábító szirénhangjaira.

A kínai-tajvani viszony lényeges befolyásoló tényezőjévé vált a látványos eredményeket hozó tajvani demokratizálódás. A Kuomintang évtizedekig gyakorolt kemény diktatúráját mára már konszolidálódott demokrácia váltotta fel. Ennek olyan lépéseire, illetve eredményeire lehet utalni, mint a hadsereg nacionalizálása, vagyis a Kuomintang alá rendelésének megszüntetése, a békés hatalomváltás: az évtizedekig korlátlanul a hatalmat birtokló Kuomintangot az ellenzéki Demokratikus Haladás Pártja váltotta a hatalomban. De ide tartozik, hogy már három közvetlen elnökválasztásra került sor, vagy hogy jelentős mértékben fejlődött, megerősödött a civil társadalom. A „kis sárkánnyá” vált Tajvan gazdasági teljesítményéhez tehát az 1980-as évek második felétől fokozatosan felsorakozott a sikeres politikai demokratizálódás.

A Kínai Népköztársaság a reform és a nyitás most már több mint két évtizedes teljesítményével jó úton halad afelé, hogy – mint utaltam rá – a tajvanival sok tekintetben azonos módszerek, megoldások alkalmazásával „nagy sárkány”, a világgazdaság meghatározó tényezője legyen. A tajvani demokratizálódás nélkül elvileg fennállt volna a lehetősége annak, hogy a két diktatúra a nagyjából azonos elvek szerint működő és teljesítményében közelítő gazdasága alapján egy közös, autoritárius rendszerben konvergáljon. Ezt a lehetőséget elhárította, de legalábbis nagymértékben megnehezítette a tajvani demokratizálódás, mert az egyesülést már nem lehet két szűk pártelit alkujaként elintézni, a tajvani emberek, a széles társadalom részvétele és egyetértése nélkül nem születhet döntés lényeges sorskérdésekben. Nem véletlen, hogy egyértelműen nosztalgia érezhető a hivatalos kínai

megnyilvánulásokban a régi Kuomintang-időszak iránt, amikor úgymond egyetértettek abban, hogy csak „egy Kína” van.

A kínai-tajvani viszony fontos szereplője az Egyesült Államok, annak ellenére, hogy Peking a problémáról mindig úgy nyilatkozik, hogy az belügy. 1954-től az Egyesült Államok és a Kínai Köztársaság között kölcsönös védelmi szerződés állt fenn, amelyet az USA 1979. január elsejével mondott fel, amikor diplomáciai kapcsolatot létesített a KNK-val, megszakítva azt egyidejűleg Tajvannal. A kapcsolatfelvétel erőteljes indulatokat váltott ki az amerikai kongresszusban és a szenátusban, mégpedig mind a demokraták, mind a republikánusok részvételével, és a széles kétpárti koalíció egy dokumentumot fogadott el, a Tajvani kapcsolatokról szóló törvényt (Taiwan Relations Act-TRA), amely új alapokra helyezte az amerikai-tajvani kapcsolatokat. Ez erősen kétértelmű az „egy Kína” elvet illetően, amelynek elfogadása a diplomáciai kapcsolatok előfeltétele volt (Tajvant lényegében országgként, államként említi). A TRA középpontjában Tajvan biztonságának kérdése áll: az USA megígérte, hogy továbbra is szállít védelmi fegyvereket, reményét fejezte ki, hogy Tajvan jövőjét békés eszközökkel döntik el, leszögezte, hogy az USA ellenáll a kényszer vagy erő alkalmazása minden formájának, amely veszélyeztetné Tajvan biztonságát, társadalmi, gazdasági rendjét. Ugyanakkor nem tette egyértelművé, mit tenne az USA abban az esetben, ha Peking katonai erőt alkalmazna a sziget ellen. Nyilvánvaló, hogy ennek értelmezését befolyásolják az USA-nak a KNK-hoz fűződő érdekei. Az igaz, hogy az 1996-os rakétaválság és hadgyakorlatok idején az USA két anyahajócsoportot vezényelt a Tajvan körüli vizekre, de ezt nem lehet a jövőre nézve elkötelező precedensnek tekinteni. Meg kell állapítani, hogy a TRA a maga jellegében meglehetősen egyedülálló dokumentum, amennyiben az Egyesült Államok belső törvénykezésének dokumentuma, ugyanakkor fontos nemzetközi kérdésben foglal állást, emellett eltérő hangsúlyokat, álláspontokat teremtett a végrehajtó hatalmi ág, a kormányzat és a törvényhozói hatalmi ág között.

Végül röviden soroljuk fel, hogy az Egyesült Államokat milyen érdekek fűzik Tajvanhoz, miért fontos számára: a TRA és a múltbeli

támogatás mellett az USA számos egyezményben is elkötelezte magát Tajvan mellett, beleértve a védelmét is, és így ezek feladása a szavahihetőségét veszélyeztetné az egész régió, sőt a világ szemében. A régió belüli erőegyensúly fenntartására, a Kínai Népköztársaságra való nyomásgyakorlás szempontjából is fontos tényező Tajvan. A TRA-tól eltekintve is Tajvan fontos belpolitikai konszenzus tárgyát képezi, amelynek jelentős megerősítő tényezőjévé vált Tajvan demokratizálódása: a támogatás ma már nem egy, a múltban sokszor kényelmetlen diktatúrának, hanem egy szabad, demokratikus államnak szól. Mindezek mellett Tajvan jelentős kereskedelmi partnere is az Egyesült Államoknak, beleértve a fegyvervásárlások nem elhanyagolható volumenét. Ez a sokszálú amerikai érdek, különösen, ha emlékezetünkbe idézzük Japán és a régió más országainak szintén összetett és nem elhanyagolható érdekeit, Tajvan problémáját egyértelműen nemzetközi szintre emeli. Tehát bármilyen makacsul is ismételteti a pekingi vezetés, hogy Tajvan problémájának megoldása belügy, ha a realista megközelítést teszi magáévá, ezeket a nemzetközi összefüggéseket nem hagyhatja figyelmen kívül.

Van egy terület, ahol a két ország(rész) kapcsolatai rendkívül dinamikusan fejlődnek, és ez a gazdaság. Tajvan némi késéssel, főleg az 1990-es évek elejétől kapcsolódott be a szárazföldi Kína által a reform és nyitás politikája keretében kínált lehetőségek kihasználásába. A tajvani működőtőke-befektetés és a külkereskedelmi forgalom ettől kezdve felfelé ívelt. A tajvani tőkére erőteljes vonzerőt gyakorolt a bőséges, olcsó munkaerő, bizonyos nyersanyagok és egyéb termelési tényezők alacsony ára, a földrajzi közelség, a nyelvi, kulturális rokonság, a kínai piac lehetőségei, a tajvani dollár felértékelődése és ezáltal Tajvan exportjának megrágulása, a nyugati országok részéről tapasztalható protekcionista intézkedések.

A kétoldalú kereskedelmi forgalom gyorsan nőtt, Tajvannak a kínai relációtól való exportfüggősége már régen túlhaladta az induláskor a kormány által nemzetbiztonsági szempontból határként megjelölt 10%-ot, már 25% körül mozog. Tajvannak jelentős kereskedelmi többlete van a kínai kereskedelembe, e nélkül a többlet nélkül külkereskedelmi mérlege már deficites lenne. (2002-ben pél-

dául 41 milliárd USD-forgalom mellett 25 milliárd dolláros többlete volt.) Tajvan elsősorban feldolgozott és félkész árukat (műszál termékek, gépek, berendezések, elektronikai cikkek stb.) exportál Kínába, míg a kínai export elsősorban anyagokból, kukoricából, fűzőlajból, gyógynövényekből és ásványokból áll. Ez is tükrözi azt a tényt, hogy a két gazdaság jól kiegészíti egymást.

Tajvan 1990-től engedélyezi – korlátozó feltételek mellett – a működőtőke-befektetést Kínában. Éppen a korlátozások miatt nagy mennyiségű tajvani tőke kerülő úton, harmadik országon, területen keresztül jut a szárazföldre, így a hivatalos tajvani statisztikák távol állnak a valóságtól. Kína a legkülönbözőbb kedvezmények nyújtásával ösztönzi ezt a befektetést, az ő statisztikái – bár közelebb állnak a valósághoz – a politikai motivációk miatt inkább felfelé torzítanak. Abban azonban a legóvatosabb becslések is megegyeznek, hogy ez az összeg már jóval meghaladja a 100 (150-250?) milliárd dollárt. Tajvan külföldre irányuló működőtőke-befektetéseinek mintegy a fele Kínába irányul, a tajvani kormányzat arra irányuló kísérletei, hogy ezt a tőkét Ázsia más országai felé tereljék, sikertelenek maradtak. A munkaintenzív ágazatok nagy arányokban helyezték át termelésüket a szárazföldre. Ezt ösztönözték – a fent felsorolt tényezőkön túl – az emelkedő tajvani munkabérek, a munkaerőhiány, a munkahelyi konfliktusok növekvő száma, a földárak emelkedése, a környezetszennyezés problémái. Ezek Tajvanon rontották a vállalatok működési feltételeit, nyereségességét és versenyképességét. A Kínában dolgozó tajvaniak számát már 2003-ban mintegy félmillióra becsülték. A kezdeti időszaktól a leginkább érintett tajvani iparágak a műszálas ruházat és általában a ruhanemű, a fémtermékek, elektromos és elektronikai készülékek gyártása, élelmiszer- és italfeldolgozás, gyógyászati berendezések készítése stb. A kezdeti idősakkal szemben a projektek mérete és a befektetett összegek növekedtek, és egyre inkább új, korszerű termelési berendezéseket alkalmaznak, sőt a munkaintenzív tevékenységek mellett előretörték a magasabb színvonalú, tőkeintenzív iparágak.

Szoros és közvetlen kapcsolat mutatható ki a tajvani-kínai kereskedelem expanziója és a szárazföldi tajvani befektetések között.

A szárazföldre áttelepülő feldolgozó-gyártó tevékenység – amely zömmel exportra irányul – igen magas importtartalmú, és ezeket Tajvanról szállítják, részben mert kifizetődőbb, kompatibilis az anyavállalat berendezéseivel, részben mivel számos esetben Kína még nem képes ezeket a megfelelő minőségben előállítani. Komoly nemzetbiztonsági aggodalmakat váltott ki Tajvanon, hogy a világ-színvonalat képviselő és a szigetország gazdaságában vezető szerepet játszó elektronikai ipar – mindenekelőtt a félvezetőgyártás – is követi az áttelepülés trendjét. (Tajvan félvezetőgyártó ipara a világon a 4. legnagyobb.)

A kétoldalú kereskedelem és a tőkebefektetések volumene első pillantásra jogossá és megalapozottá teszik a tajvani kormány aggodalmát a túlzott arányú függés kialakulására vonatkozóan. Peking ezt tudatosan a politikai nyomásgyakorlás eszközeként használja az egyesülés kikényszerítése érdekében. Céljai elérésére igyekszik felhasználni a tajvani üzletemberek azon, egyre bővülő számú csoportját, amelynek a profitja a szárazföldtől függ. Ezek szószólói a Kínával való minél szorosabb és harmonikusabb kapcsolatoknak, és erre a demokrácia körülményei között megnöttek a lehetőségeik. Kína tehát megpróbál előnyt szerezni a tajvani demokráciából, amit egyébként idegenkedéssel szemlél. A gazdasági kapcsolatok mérete felveti annak lehetőségét, hogy gazdasági szankciók alkalmazása esetén Tajvan súlyos helyzetbe kerül, és végül engedményekre kényszerülne.

Az egyoldalú függés és a növekvő kiszolgáltatottság eléggé általános vélekedésével szemben úgy vélem, hogy kölcsönös függésről, interdependenciáról van szó. Lényegében ugyanazok a tényezők, amelyek növelik Tajvan gazdasági függését Kínától, egyidejűleg hozzájárulnak Kína mozgásterének szűküléséhez a Tajvannal szembeni fellépést tekintve. A teljesség igénye nélkül vegyünk néhány tényezőt. Kína – Tajvanhoz hasonlóan – exportorientált fejlesztési stratégiát követ, márpedig a tajvani tőkebefektetésű cégek Kína teljes exportjának már 2003-ban 14-18%-át adták, az USA-ba irányuló exportjának pedig kb. 20%-át. A Kínában tevékenykedő tajvani cégek mintegy 40%-nak van széles körű kapcsolatrendszere helyi kí-

nai cégekkel, valamint nemcsak a Kínában működő külföldi, köztük számos multinacionális vállalattal, hanem szerte a világban is, Hongkongtól az Egyesült Államokig. Nagyon sok multinacionális cég beruházásokkal van jelen a Tajvani-szoros mindkét oldalán. Kína képtelen lenne úgy szankciókat alkalmazni Tajvannal szemben, hogy az ebben a kiterjedt kapcsolatrendszerben szereplőket ne érintse.

A tajvani vállalatok széles körű kapcsolatokat építettek ki a helyi hivatalnokokkal, kormányokkal. A reformidőszakban a helyi, tartományi kormányok szerepe, súlya megnövekedett, különösen a déli és a tengerparti tartományok nemegyszer képesek kompromisszumra kényszeríteni a pekingi központot. A tajvani cégekkel kialakult szoros kapcsolataik mellett valószínűleg ellenállnának a Tajvannal szembeni szankcióknak. Nem elhanyagolható azoknak az egyesületeknek, szervezeteknek az ereje, befolyása sem, amelyeket a Kínában működő tajvani tőkebefektetésű vállalatok hoztak létre. Egyéb tényezők (például mindkét ország WTO-tagsága) mellett mindez azt támasztja alá, hogy megalapozottan lehet kölcsönös függésről beszélni. Sokatmondó tény, hogy sem az 1995-1996-os, sem a későbbi kiélezett helyzetekben a kínai vezetők sohasem fenyegetőztek gazdasági szankciókkal.

Tajvant Kína vonatkozásában nehéz feladat elé állítja a nemzetbiztonság védelme (amelynél a legfőbb, sőt lényegében egyetlen fenyegetés a KNK részéről áll fenn) és a gazdasági érdekek egyidejű elősegítése. A Tajvan és Kína közötti probléma alapvetően politikai természetű, amely politikai megoldást igényel. A gazdasági kapcsolatok önmagukban nem garantálhatják a kérdés békés megoldását, de nagymértékben segíthetnek abban, hogy minél több idő maradjon a békés megoldás kompromisszumos kialakítására.